

कुत्स आङ्गिरसः। अग्निः(जातवेदाः), ८ (त्रयः पादाः) देवाः, १६ उत्तरार्धस्य अग्निः, मित्रवरुणादितिसिन्धुपृथिवीद्यावो वा। जगती, १५-१६ त्रिष्टुप्।

इमं स्तोममर्हते जातवेदसे रथमिव सं महेमा मनीषया।

भद्रा हि नः प्रमतिरस्य संसद्यग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव ॥ १.०९४.०१

अर्हते- पूज्याय। जातवेदसे- जातविद्याय जातानां वेदित्रे। रथमिव- लक्ष्यप्रापकवाहनमिव। मनीषया- सूक्ष्मबुद्ध्या। इमम्- एनम्। स्तोमम्- मन्त्रम्। सम्- सम्यक्। महेम- विस्तारयामः। अस्य- एतस्याग्नेः। संसदि- सत्सभायाम्। नः- अस्माकम्। प्रमतिः- प्रकर्षभावनम्। भद्रा- मङ्गलं भवतु। अग्ने- सर्वभूतहितरत्युद्भूतसङ्कल्प। वयम्। तव- भवतः। सख्ये- मैत्र्याम्। मा रिषाम- हिंसिता न भवाम। रिष हिंसायाम् ॥१॥

यस्मै त्वमायजसे स साधत्यनर्वा क्षेति दधते सुवीर्यम्।

स तूताव नैनमश्नोत्यंहतिरग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव ॥ १.०९४.०२

यस्मै। त्वम्। आयजसे- आचार्यः सन् यजसि। सः। साधति- साधयति। अनर्वा- प्राणातीतः। अर्वा अश्वः। अश्वः प्राणप्रतीकः। क्षेति- निवसति। सुवीर्य- शोभनशक्तिम्। दधते- धरते। सः। तूताव- वर्धते। अंहतिः- पापबुद्धिः। एनम्- एतम्। न अश्नोति- न व्याप्नोति ॥२॥

शकेम त्वा समिधं साधया धियस्त्वे देवा हविरदन्त्याहुतम्।

त्वमादित्याँ आ वह तान्द्युश्मस्यग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव ॥ १.०९४.०३

त्वा- भवन्तम्। समिधम्- सम्यगिद्धम्। शकेम- कर्तुं शक्ताः भूयास्म। धियः- अस्मदर्थं
चित्तधारणाः। साधय। त्वे- त्वयि। आहुतम्- समर्पितम्। हविः- पुरोडाशध्यानभावनादिहव्यम्।
देवाः- द्योतनशक्तयः। अदन्ति- भक्षयन्ति गृह्णन्ति। त्वम्। आदित्यान्- अखण्डप्रकृतिजान्देवान्।
आ वह- प्रापय। तान्। हि। उश्मसि- कामयामहे ॥३॥

भरामेधम् कृणवामा हवींषि ते चितयन्तः पर्वणापर्वणा वयम्।

जीवातवे प्रतरं साधया धियोऽग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव ॥ १.०९४.०४

चितयन्तः- प्रज्ञावन्तः सन्तो वयम्। ते- भवदर्थम्। पर्वणापर्वणा- पर्वणि पर्वणि। इधम्-
इन्धनसाधनं दार्वात्मकमाधिभौतिके श्रद्धात्मकमाध्यात्मिके। भराम- संपादयाम। हवींषि-
चरुपुरोडाशध्यानभावनादीनि हवींषि। कृणवाम- करवाम। जीवातवे- जीवनौषधाय। धियः-
धारणाम्। प्रतरम्- प्रकृष्टतरम्। साधय- निष्पादय ॥४॥

विशां गोपा अस्य चरन्ति जन्तवौ द्विपच्च यदुत चतुष्पदक्तुभिः।

चित्रः प्रकेत उषसौ महौ अस्यग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव ॥ १.०९४.०५

अस्य- एतस्याग्नेः। जन्तवः- प्रभवा रश्मयः। विशाम्- प्रजानाम्। गोपाः- पालकाः। चरन्ति।
उत- अपि च। द्विपच्च- मनुष्याश्च। चतुष्पत्- पशवश्च। अक्तुभिः- अञ्जकैरग्नेः किरणैः पालिता
भवन्ति। उषसः- ज्ञानोदयदेवतायाः। चित्रः- असाधारणः। महान्। प्रकेतः- प्रकर्षेण ज्ञापयिता।
असि- भवसि ॥५॥

त्वमध्वर्युरुत होतासि पूर्यः प्रशास्ता पोता जनुषा पुरोहितः।

विश्वा विद्वौ आर्त्विज्या धीर पुष्यस्यग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव ॥ १.०९४.०६

त्वम् । अध्वर्युः- ध्वररहितकर्मकर्ता याजुषः । होता असि- देवानामाह्वाता ऋग्वेदी भवसि । पूर्व्यः-
पुराणः । प्रशास्ता- प्रकर्षेण शिक्षकः । पोता- शोधयिता । जनुषा- जन्मना । पुरोहितः- पुरतः
हिताय स्थापितः । विद्वान्- ज्ञानी । धीर- धारणावन् । आर्त्विज्या- मार्गदर्शनिन । विश्वा- सर्वाणि ।
पुष्यसि ॥६॥

यो विश्वतः सुप्रतीकः सदृङ्ङसि दूरे चित्सन्तळिदिवाति रोचसे ।

रात्र्याश्चिदन्धो अति देव पश्यस्यग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव ॥ १.०९४.०७

सुप्रतीकः- शोभनरूपः । विश्वतः- सर्वस्मादपि । सदृङ्ङसि- अन्यूनः सदृशो भवसि ।
त्वत्सदृशस्त्वमेवेत्यर्थः । दूरे । चित्- एव । सन् । तळिदिव- समीपस्थ इव । अति रोचसे-
अतिशयेन शोभसे । अतिसूक्ष्मचिदाकशस्थेपि चित्ते निकटे एव प्रज्ञापितोसीत्याध्यात्मिके । देव-
द्योतनशील । रात्र्याः- निशायाः । चित्- एव । अन्धः- अन्धकारम् । अति- अतिक्रम्य ।
पश्यसि ॥७॥

पूर्वो देवा भवतु सुन्वतो रथोऽस्माकं शंसो अभ्यस्तु दूढ्यः ।

तदा जानीतोत पुष्यता वचोऽग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव ॥ १.०९४.०८

सुन्वतः- रसनिष्पादकस्य । रथः- लक्ष्यप्रापकगतिप्रतीकवाहनम् । पूर्वः- प्रथमम् । भवतु- अस्तु ।
देवाः- द्योतनशीलाः । अस्माकम्- नः । शंसः- देवस्तुतिः । दूढ्यः- दुर्धियः । अभि अस्तु-
अभिभवतु । उत- अपि च । तत् वचः- तं मन्त्रम् । आ- आभिमुख्येन । जानीत- अवगच्छत ।
पुष्यत- पोषणं कुरुत ॥८॥

वधैर्दुःशंसाँ अप दूढ्यो जहि दूरे वा ये अन्ति वा के चिद्विणः ।

अथा यज्ञाय गृणते सुगं कृध्यन्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव ॥ १.०९४.०९

ये केचित्- याः काश्चित् । अत्रिणः-अदनशीलाः सुखादिदुःखनिधना भावनाः । दूरे वा अन्ति वा-
दूरे निकटे वा सन्ति ताः । दुःशंससान्- निन्दितव्याः । दूढ्यः- दुर्धियः । वधैः- विनाशैः । अप-
जहि । अथ- अनन्तरम् । गृणते- त्वत्स्तुतिमयाय । यज्ञाय- उपासनाय । सुगम्- शोभनमार्गम् ।
कृधि- कुरु ॥९॥

यदयुक्था अरुषा रोहिता रथे वातजूता वृषभस्येव ते रवः ।

आदिन्वसि वनिनो धूमकेतुनाग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव ॥ १.०९४.१०

यत्- यदा । अरुषा- रोचमानौ । रोहिता- अश्वौ । रथे- स्ववाहने । अयुक्थाः- योजितवानसि ।
तदा । ते- तव । रवः- शब्दः । वृषभस्येव- महोक्षस्येव भवति । आत्- अनन्तरम् । धूमकेतुना-
धूमेन ज्ञायमानस्य भवत्तेजसा । वनिनः- शरणागतान् । इन्वसि- व्याप्नोषि । इवि व्याप्तौ ॥१०॥

अध स्वनादुत बिभ्युः पतत्रिणो द्रप्सा यत्ते यवसादो व्यस्थिरन् ।

सुगं तत्ते तावकेभ्यो रथेभ्योऽग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव ॥ १.०९४.११

अध- अथ । स्वनात्- शब्दात् । पतत्रिणः- मरुद्भिर्वायुविशेषैः पात्यमाना वृक्षाः । उत- अपि ।
बिभ्युः- बिभ्यति । पृथिवी जडशरीरप्रतीकभूता । तद्रुहा वृक्षा जडसंबन्धिविषयभोगास्तद्वासनाश्च ।
ते महीरुहा बिभ्यति । यत्- यदा । ते- तव । यवसादः- तृणदाहकाः । तृणान्यपि महीरुहा इव
पृथिव्युपलक्षितजडसंबन्धिविषयभोगास्तद्वासना एव । द्रप्सः- ज्वालाः । वि- विशेषेण । अस्थिरन्-
अवतिष्ठन्ते । तत्- तदा । ते- तव मार्गः । तावकेभ्यो रथेभ्यः- भवद्वाहनेभ्यः । सुगम्-

शोभनगमनाय भवति । सर्वभूतहितक्रतुः स्वार्थवासना भस्मीकुर्वन् चिद्योम्नि व्याप्तये शोभनमार्गं प्राप्नोतीत्यध्यात्मविवरणम् ॥११॥

अयं मित्रस्य वरुणस्य धायसेऽवयातां मरुतां हेळो अद्भुतः ।

मृळा सु नो भूत्वेषां मनः पुनरग्रे सख्ये मा रिषामा वयं तव ॥ १.०९४.१२

अयम्- अयमुपासकः । मित्रस्य- स्नेहाधिदैवतस्य । वरुणस्य- ऋताधिदैवतस्य । धायसे- धारणायै भवतु । अवयाताम्- दिवोऽधस्तादन्तरिक्षे गच्छताम् । मरुताम्- वायुभूतानां प्राणविशेषाणाम् । हेळः- क्रोधोपलक्षितोद्वेगः । अद्भुतः- विस्मयजनकः । एषाम्- एतेषां मरुताम् । मनः- चित्तम् । पुनः । भूत- प्रसन्नं भवतु । नः- अस्मान् । सु- सुष्ठु । मृळ- सुख्य । मृड सुखने ॥१२॥

देवो देवानामसि मित्रो अद्भुतो वसुर्वसूनामसि चारुरध्वरे ।

शर्मन्स्याम तव सप्रथस्तमेऽग्रे सख्ये मा रिषामा वयं तव ॥ १.०९४.१३

देवानाम्- द्योतनशक्तीनाम् । देवः- द्योतनशीलः । असि- भवसि । अद्भुतः- आश्चर्यजनकः । मित्रः- स्निग्धः । असि- भवसि । वसूनाम्- सम्पदाम् । वसुः- सम्पत् । असि । अध्वरे- ध्वररहितकर्मणि । चारुः- सुन्दरः । तव- भवतः । सप्रथस्तमे- अतिशयेन सर्वतो विस्तीर्णे । शर्मन्- मङ्गले । स्याम- भवेम ॥१३॥

तत्ते भद्रं यत्समिद्धः स्वे दमे सोमाहुतो जरसे मृळयत्तमः ।

दधासि रत्नं द्रविणं च दाशुषेऽग्रे सख्ये मा रिषामा वयं तव ॥ १.०९४.१४

स्वे दमे- स्वसदने ऋताख्ये । अग्नेः सदनं हृदयमिति श्रुतिः । तयेष्यारोहात्मानमिति श्रुतेः । समिद्धः- सम्यगुद्दीपितः । यत्- यदा राजसे । तत्- तदा । ते- भवतस्तेजः । भद्रम्- मङ्गलं भवति ।

सोमाहुतः- समर्पितरससन्तर्पितः। मृळयत्तमः- अतिशयानन्दजनकः सन्। जरसे- स्तूयसे।
दाशुषे- दात्रे। रत्नम्- रमणीयम्। द्रविणम्- वित्तम्। च। दधासि- प्रयच्छसि ॥१४॥

यस्मै त्वं सुद्रविणो ददाशोऽनागास्त्वमदिते सर्वताता।

यं भद्रेण शवसा चोदयासि प्रजावता राधसा ते स्याम ॥ १.०९४.१५

अदिते- अखण्डप्रकृते। अदितिशब्देनाग्निस्वरूपनिर्देशः। यस्मै। सर्वताता- सर्वासु कर्मततिषु।
त्वम्। अनागाः- अपापः सन्। सुद्रविणः- शोभनसंपद्धान् सन्। ददाशः- ददासि। यम्। भद्रेण-
अभ्युदयात्मकेन। शवसा- बलेन। चोदयासि- प्रेरयसि। चुद प्रेरणे। स सुखी भवति। वयमपि।
ते- तव। राधसा- संसिद्धया। राध संसिद्धौ। स्याम- भवेम ॥१५॥

स त्वमग्ने सौभगत्वस्य विद्वानस्माकमायुः प्र तिरेह देव।

तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥ १.०९४.१६

सः- तादृशः। त्वम्। अग्ने। देव। सौभगत्वस्य- मङ्गलस्य। विद्वान्- ज्ञाता सन्। अस्माकम्-
नः। आयुः- जीवनम्। प्र- प्रकर्षेण। तिर- वर्धय। नः- अस्माकं। तत्- तदायुः। मित्रः-
स्नेहाधिदेवता। वरुणः- प्रकृतिनियत्यधिदेवता। अदितिः- अखण्डप्रकृतिः। सिन्धुः-
चित्ताधारशक्तिप्रवाहः। पृथिवी- भूमिः शरीरं वा। उत- अपि च। द्यौः- नभः चित्ताकाशो वा।
ममहन्ताम्- महत्त्वसंपन्नं कुर्वन्तु ॥१६॥